

RUINA SĂNNICÓRA

DIN

CURTEA DE ARGES

STUDIU ARCHEOLOGIC

DE

N. GABRIELESCU

ARCHITECT

*Douănum lui Eug. Stolzen
mîtemu de înaltă ștînia
Conderatuum*

N. Gabrielescu

BUCURESCI

TIPO-LITOGRAFIA ED. WIEGAND, STR. COVACI, 14.

1888.

RUINA SANNICOARA

DIN CURTEA DE ARGES

Curtea de Argeș posedă tesaure archeologice prețioase pentru architectura noastră. Biserica episcopală a răpit admirarea tuturor, în cît călatorul ce 'și îndreaptă calea spre vechea capitală a țărei trece cu vedere la biserica Domnească și ruina Sănnicoara din orașel și se duce de-a dreptul la măreața biserică a lui Neagoe Voievod, care e o creație gingășe și strălucitoare sub dantela polichromă de sculpturi ce-o înfășoară.

Cunoscătorul însă, omul de știință, archeologul, nu trece indiferent pe lângă biserica Domnească și Sănnicoara, se oprește la vedere a celor ziduri înnegrite de asprimea secolelor. Nerăbdător de a afla șoptele acelor mărturii ale trecutului e atras ca prin farmec spre dînsele.

Aceste două zidiri sunt așezate în partea despre miază-noapte a orașului. Biserica Domnească a cărei clădire se spune a fi de la Radu-Negru, se află în partea stângă a strădei ce străbate orașul de la un cap la cel-lalt, iar ruina Sănnicoara în partea dreaptă pe vârful unei coline ce predomină orașelul precum și toată valea încântătoare a Argeșului.

De o cam dată mă voi ocupa numai de ruina Sănnicoara. Biserica Domnească fiind de cea mai mare importanță archeologică a artei religioase la noi, cere un studiu mai aprofundat, de aceia 'mi propui a reveni înt'un alt studiu îmbrățișând originea architecturei noastre și în special a monumentelor religioase, lăsate în părăsirea nemilostivă a timpurilor și de credincioși și de scriitori.

De cine a fost zidită și când a fost zidită biserică Sănnicoara? Iată întrebarea ce și-o pune ori cine se

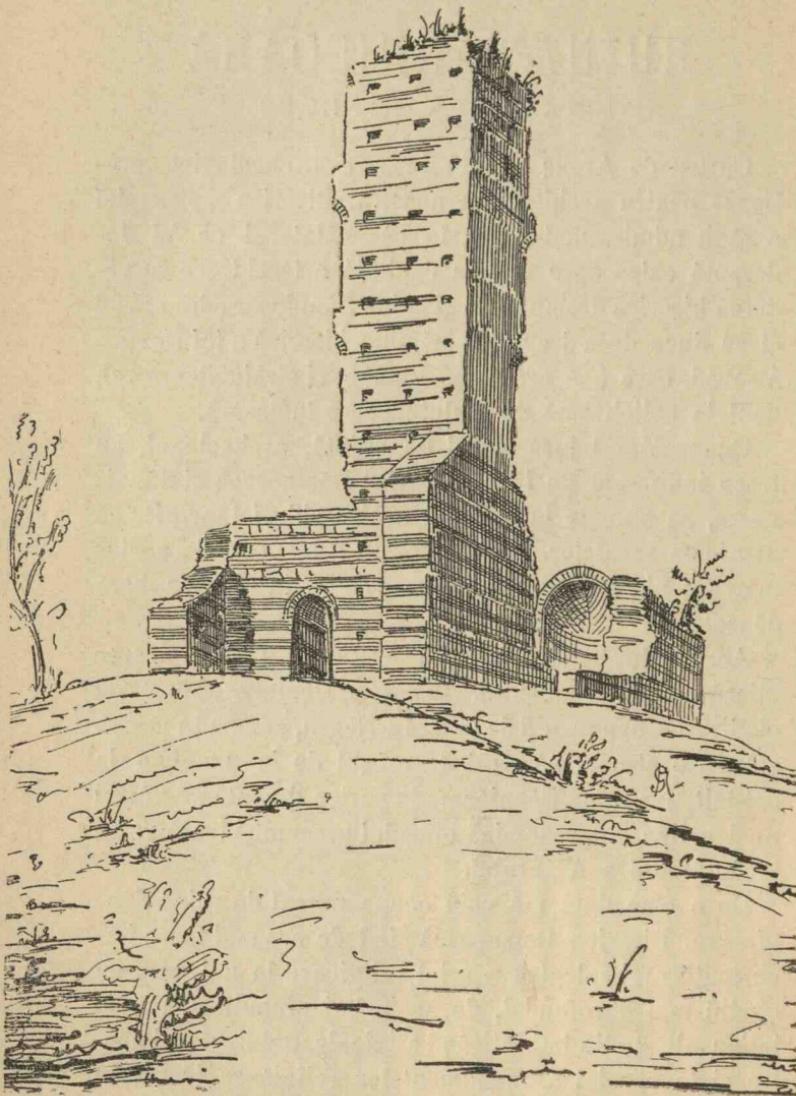

Fig. 1. Vederea despre sud-vest.

află în fața acestor resturi ce au mai rămas din biserică Sănnicoara. Zidurile părăsite astăzi prezintă o siluetă stranie pe vîrful colinei. Dărâmată mai de tot spre altar, în față se ridică majestos un sfert din turnul pătrat ce servea de clopotniță. Este curioasă această rupere a turnului în înălțime de jos până sus, înlesnită și de gologurile ferestrelor cari, fiind așezate una d'asupra celei-lalte, împărțeau turnul în patru părți, lesne de deosebit una de alta la vre un cutremur.

Nimic scris nu se găsește în privința Sănnicoarei. Archidiaconul Pavel din Alep, ce însoțea pe patriarchul Macarie din Antiochia, în povestirea călătoriei ce a făcut în țară pe la anul 1654, spune numai că în Argeș erau patru biserici cu hramul sfântului Nicolae și abea amintește în treacăt de biserică Domnească. Si ce l-ar fi interesat pe densusul bisericiuță Sannicoarei, când obosit de drum și de nerăbdare pășia întins spre falnică mănăstire de a cărei strălucire, pe acele vremuri, se povesteau chiar în Orient după spusele autorului arab.

O veche legendă e legată de aceste ruine, și nu e ruină să nu și aibă legendă ei, tot-d'a-una nedespartite una de alta, fără a se ști care din două e mai veche.

Se spune că Radu-Negru plecând într'o bătălie contra tătarilor, întârziase prea mult până să respingă pe vrăjmaș. În lipsa sa, doamna Margareta care fiind catolică voind să și aibă pe pământul românesc biserică după iegea ei, s'a pus să zidească această clădire drept în fața bisericei Domnești care era biserică curțelui Radu Negru. Atunci boerii simțindu-se jeniți, ne fiind obiceiul pământului ca alte neamuri să și facă temple la ei, s'a răsculat cu toții și s'a dus să se plângă domnului, care era în bătălie. Aflând domnul, jură să omoare pe soția sa de o va întâlni la întoarcere. Doamna de frică fugi peste noapte într'un car cu boi spre Câmpulung, și de teamă să nu o ajungă din urmă, voind a trece rîul ce

se afla la jumătatea drumului, apele fiind mari, s'a înnecat cu totul în rîul care de atunci și astăzi poartă numele de rîul Doamnei.

Se mai spune că în vechime erau subterane care le-

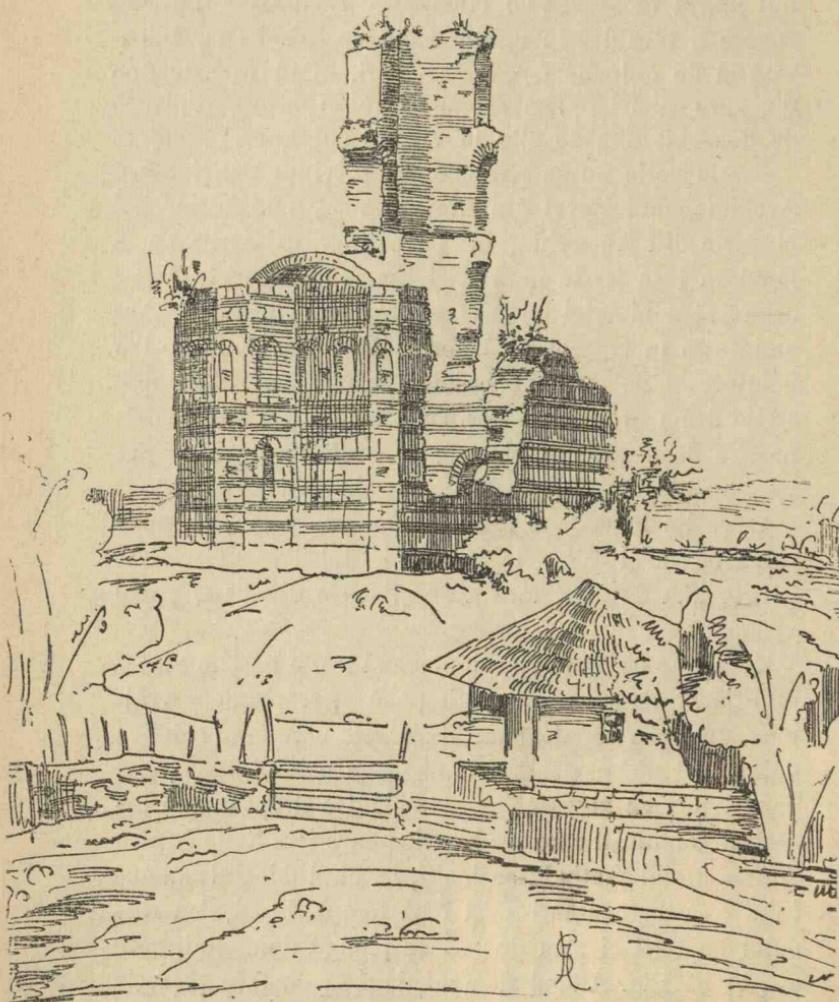

Fig. 2. Vederea despre Nord-Est.

gau Sănnicoara cu biserică Domnească pentru înlesnirea curtei lui Radu Negru. De așa subterane se vorbește să se fi aflat și la curtea domnească din Târgoviște, între Trei-Ierarhi și Cetățuia de la Iași și între curțile domnești ale lui Stefan cel mare și sfântu Dumitru din Suceava. Nicăieri însă nu se găsesc urme care să ne mărturisească că au fost subterane. Să fie oare vre o creațiune a poporului, care în imaginația, or în neștiința lui înfășura în farmecul misterelor lucrurile de care nu își putea da seama?

Ceea ce se știe sigur e că în biserică s'a slujit, până la 1730 după unii, iar după alții până la 1820. Semai știe încă că pe bolta altarului erau zugrăveli până în anii din urmă, în cât se vede că distrugerea ei nu datează așa de demult. Din bătrâni se povestește că au apucat'o întreagă și chiar acoperită. — Numirea de Sănnicoara vine de la sfântu Nicolae, care trebuie să fi fost hramul bisericei.

La 1882 epitropii bisericii Domnești au dărâmat bolta altarului și ceva din zidurile laterale pentru a beneficia de cărămida ce o găseau bună pentru a se servi de dênsa.

Jumătate din turn, partea despre răsărit, s'a dărâmat în toamna anului 1868, și în urma scobiturilor ce se făceau la bâsa turnului de locuitori pentru a lua cărămida și molozul, în iarna anului 1886, fiind ploii multe s'a surpat încă un sfert din turn; iar restul ce mai rămăsese, și care se vede și astăzi, fără multă așteptare era în pericol să se prăvălească în vale pentru vecie.

Văzând că, pe lângă starea periculoasă a zidurilor, cum oamenii locali, prin nepăsarea și neprinciperea lor, contribuiau singuri la dărâmarea acestor ruine, în primăvara anului 1886 m' am adresat Domnului Dimitrie Sturdza pe atunci ministru de culte și de instrucțiune publică, și domnia sa ca un iubitor sincer pentru tot ce

poate să întărească și să mărească țara și neamul nostru, a acordat sumele trebuincioase pentru consolidarea zidurilor și pentru facerea săpăturilor și a cercetărilor

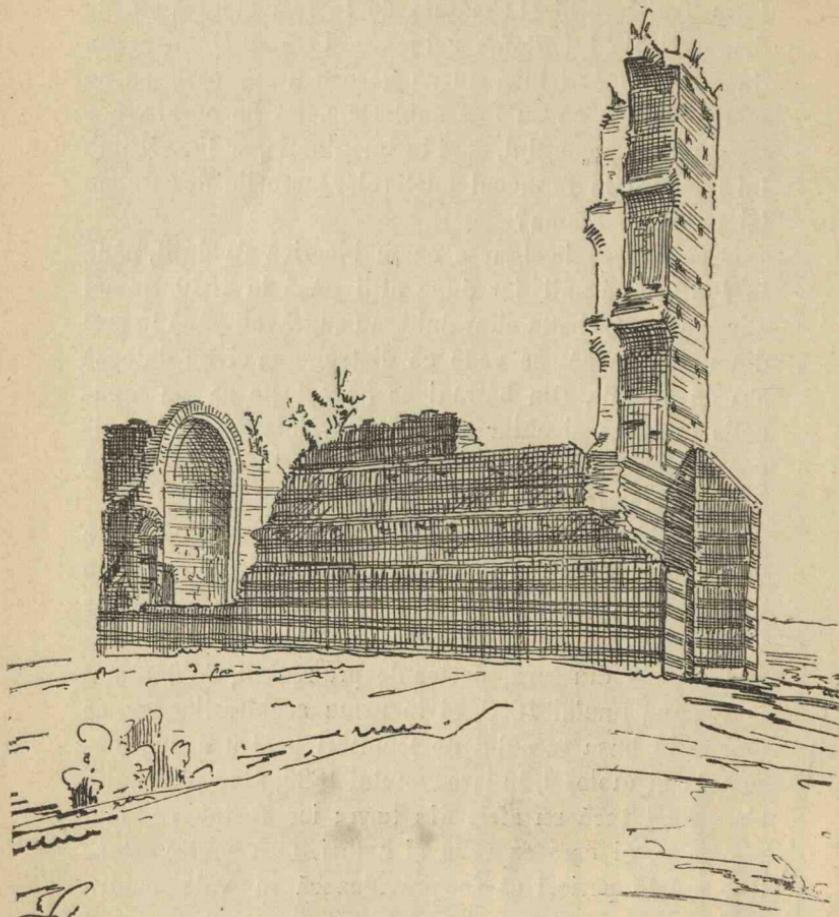

Fig. 3. Vederea despre Nord-Vest.

trebuincioase ca cel puțin să se păstreze cât va fi cu puțință în starea în care se află.

De și zidurile s-au întărit bine de jur împrejur

ne mai fiind în pericol de a se surpa, 'mă am zis
însă că precum s'a ruinat până acum Sănnicoara
de veacuri și vremuri rele se va mai ruina și de acum
încolo ca tot ce e omenesc, s'ar putea chiar să dispara
cu totul aceste ziduri, cele mai vechi poate ale neamului
nostru românesc de la descălecare în coace, și n'ar
fi bine să se peardă urmele care mărturisesc vechimea
neamului nostru, căci știut este că vechimea adaogă la
lauda și la mărirea neamurilor.

Iată ce m'a făcut să puiu pe hârtie aceste câteva
rânduri, însotite și de desenuri arătând starea de față
precum și starea în care; după închiruirea mea, a trebit
să fi fost la început biserică Sănnicoara, servindu-mă
întru aceasta de cercetările făcute asupra ruinei

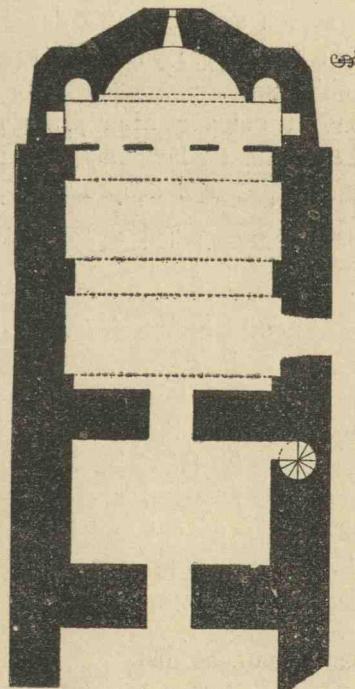

Fig. 4 Plan

însă și și asupra clădirilor de unde și-a putut trage originea.

Desgropând zidurile ce se văd și care erau acoperite sub dărâmăturile boltilor și a turnului, am putut da de urme sigure în privința planului și a felului de construcție a clădiriei.

Planul are forma unei basilice romane cu o singură navă terminată cu o absidă care nu e o jumătate de cerc ci un arc de cerc. Absida era însotită și de absidiole. În altar, spre nord, era o fridă pentru proscocimie și alta spre sud pentru diaconicon. În partea despre apus, în prelungirea navei era un nartex peste care se ridică un turn patrat foarte greo. O ușe se află spre apus pentru a intra în nartex și apoi altă ușe pentru a trece din nartex în navă. — Mai era o ușe spre sud care servea pentru a intra dea-dreptul în biserică, în cât în biserică se putea intra prin doue uși, lucru adesea obicinuit.

Lumina abea patrundea în altar printr'o singură ferestre de zece centimetri lărgime și poate încă o ferestre se află d'asupra ușei despre sud pentru a lumina nava.

Turnul patrat avea mai multe ferestre foarte spațioase, a căror urme se văd încă și astăzi.

Biserica era acoperită în interior cu o boltă cilindrică divizată cu arcuri.

La partea exterioară a altarului care se termină în fețe poligonale, erau firide lăsate în grosimea zidului cam de zece centimetri adâncime.

Arcurile ușilor și a ferestrelor erau în plin centru. Lărgimea bisericii e de opt metri și jumătate iar lungimea totală de șase-spre-zece, adică aproape îndoit cât lărgimea. Această proporție se da de obiceiu basilicelor de către romani.

Esaminând modul construcției se observă că clădirea era lucrată din gros, de mâini stângace, în felul

zidirilor greco-romane. Se văd aceleasi procedeuri ca în construcțiile din Peloponez și din Atic veche. — Exteriorul e în felul zis „opus reticulatum“ foarte des întrebuițat în Grecia și care consistă dintr-un rând de pietre spongioase tăiate din gros, sau din bolovani de riu alternând cu trei rânduri de cărămizi. — Tot astfel, fără nici cea mai mică deosebire, e făcută și zi-

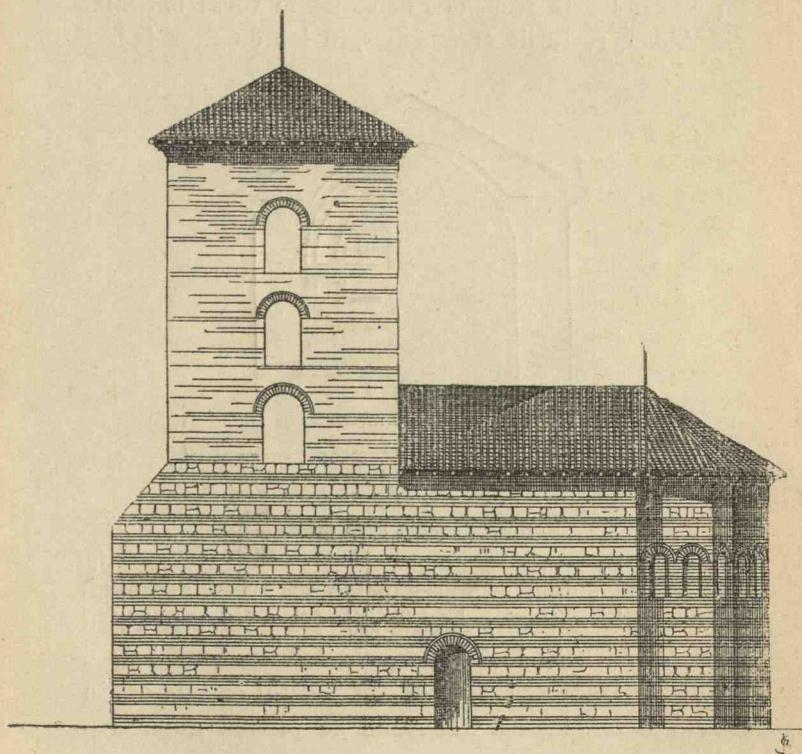

Fig. 5. Fațada despre Sud.

dăria de la biserică Domnească, în cât nu e mirare ca amândouă să fi fost făcute de aceiași meșteri.

Pietrele spongioase au fost aduse de la o depărtare cam de 20 kilometri de pe Argeș în sus, bolovani și au

fost luați din rîul Argeș. Cărămizile au 28 centimetri lungime, 14 centimetri lărgime și 4 centimetri grosime. Rosturile dintre cărămizi sunt tot atât de groase cât și cărămizile, în cît zidăria era compactă, materialele erau bine însășurate cu mortar și în zidărie intra tot atât mortar cât și material.

Bolta de cărămidă a absidei din altar e făcută după un model foarte răspândit în edificiile vechi bizantine din Atena, rosturile cărămizilor, în loc de a se îndesa

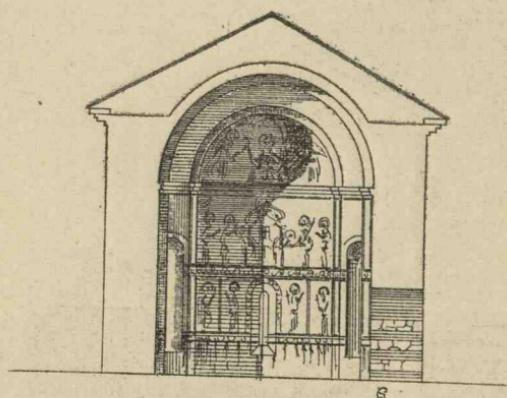
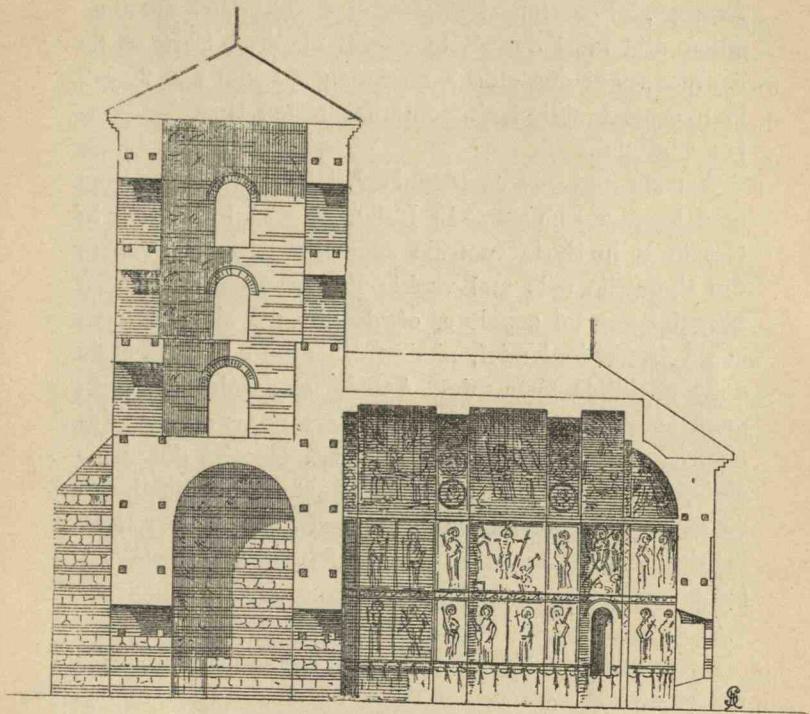

Fig. 6. Vederea spre altar.

spre fundul bolței, se încrucisează ca o foae de feregă după o linie mijlocie. Arhitectii bizantini construiau acest fel de bolti fără tipare, servindu-se numai de o bucată de lemn sau de o sfoară a cărui cap fix era în centrul sferei, iar cel-lalt mobil se plimba după trebuință.

Legături de lemn de stejar se aflau în zid, câte două lemne erau așezate în lung, ear altele în curmeziș formând ca un grătar, și așa se repeta în totă înălțimea clădirei, câte o legătură la depărtare de 1^m.60 una de alta. Aceste lemne cu vremea putrezind aș slăbit zidăria și mai ales la colțuri, legăturile încrucisându-se,

zidăria era devizată în părți mici în cât lesne se puteau strivi. Incruzișarea legăturilor la colțuri, lucru care într'alt fel nu se putea face trebuind a se îmbina lemnele între dânsene, era un mare defect, făcându-se tocmai în părțile unde se cerea o mai mare rezistență.

Sistemul acesta de legături într'alte țări își avea explicația sa. În Asia, unde deseori cutremure distrugeau clădirile, arhitecții au simțit trebuința din timpurile cele mai vechi, a lega boltile cu lemnărie, și în același timp puind legături de lemn și în zid, zidăria căpăta o mai mare putere, mai ales la început când era proaspătă. Acest obicei s'a transmis și la noi, și la toate clădirile vechi găsim legături de lemn în zid și la boltă.

Turnul era numai de cărămidă, fără peatră, și acăstă sigur pentru ca să nu îngreueze prea mult zidăria. Zidurile subțiiindu-se cu cât se înalță, făcându-se numai de cărămidă, zidăria era în același timp mai rezistentă. Cărămizile la turn aveau 33 centimetri lungime, 20 centimetri lărgime și 4 centimetri grosime, adică mai mari de cât la corpul clădirei. Care să fie cauza acestei deosebiri? Să fie turnul mai nou? sau la începutul zidirei s'a schimbat forma tiparelor pentru cărămizi.

Am zis mai sus că planul acestei icerici are forma unei basilici romane.—În Italia, în Sudul Franței, în Grecia și în Syria centrală se găsesc asemenea capele din timpurile cele mai vechi. Partea caracteristică a planului acestei capele e, că de și cu o singură navă și de dimensiuni mici, absida din altar e însoțită și de două absidiole foarte mici. Aceste absidiole nu mărgină la pardoselă, în cât să ar părea că serveau ca dulapuri.—De obicei când absida era însoțită de absidiole, la romani indica o basilică cu trei membre, sau ca să ne exprimăm ca autori vechi, cu trei galerii longitudinale și în care nava principală și navele laterale erau considerate fie-care ca o bisericuță separată cu hramul său.

Sunt unele clădiri cu trei nave, unde în nava principală se află absida însoțită și de absidiole ca în casul nostru, cum e de exemplu Santa Fosca din Torcello, biserică Dafni de lângă Atena, amândouă din secolul al IX-lea sfântu Nicomed din Atena din secolul al X-lea și multe altele.—La acestea însă absidiolele servesc pentru proscomidiile și diaconicon în cât și au explicația întrebuițăreilor, în vreme ce la biserică Șannicora nu se vede de ce au fost adăgiate, când firidele trebuințioase pentru proscomidiile și diaconicon nu lipseso. Existența lor fără nicăi un cuvânt nu s-ar explica de cât ca făcute în mod empiric reproducându-se după

basilicele cu trei nave absida cu absidiolele, fără ca arhitecții să 'și dea socoteală de ceea ce fac.

Esaminând de aprópe c'adirea se observă că n'a putut avea de cât o singură ferestruie în altar. Se găsesc multe clădiri în felul acesta și chiar din timpurile cele mai vechi.—Mica clădire din Babouda din secolul al Vlea, din Syria centrală, cu o singură navă și cu absida ca în felul Sânnicorei, are de asemenea o singură ferestruie în navă spre sud, lumina mai venea și prin o logia așezată spre apus. — Care să fie cauza acestei lipse aprópe totală de ferestre și de lumină ?

Lipsa de lumină și dimensiile mici ale zidirei ne face să ne întreba dacă nu cumva Sânnicora să fi fost o capelă funerară anexată la biserică Domnescă a lui Radu Negru, după cum se obiceinuia în veacul de mijloc ? Dacă am admite acésta, atunci se explică lesne dispoziția și dimensiile sale mici. Exemple de asemenea capele funerare avem cam din același timp în Franța cum e capela Saint-croix de la Mont-majour, Saint Saturnin și Portiuncula.

Ceea ce excita însă mai mult curiositatea la acéastă zidire e turnul. Am spus mai sus că în fața bisericii se ridică un turn pătrat ce servea de clopotniță. Prin vînd exteriorul acestei clădiri ori cine se întreabă, pentru ce s'a zidit un turn atât de important la o aşa mică bisericuță ?

Și întrebarea e naturală, pentru că există o disproportie între spațiul ocupat de biserică și acela al turnului. Acéastă dispoziție ne deșteaptă curiositatea și ne face să vedea în turnul colosal al Sânnicorei alt-ceva de cât o simplă clopotniță.

Să fi fost construit pentru apărare, după cum se obiceinuia atât de des în veacul de mijloc ? Posiția sa pe o colină izolată predominând valea Argesului, ne-ar face lesne să credem o aşa întrebuițare.

Se știe că clopotnițele al căror început nu datează

de cât cam din suta a seaptea a creștinătăței, erau tot-d'a-una separate de biserici; însă la bisericele mici ele erau alipite. Se mai știe că miciile capele, oratoriele izolate, ofereau câte odată mijloce de apărare, când erau construite în epoca romană, în acele vremuri când mănăstirile se fortificau într'un mod complect, ziduri puternice prevăzute cu creneluri și cu tot sistemul de apărare înconjurau mănăstirile, a căror așezare strategică le punea la adăpostul atacurilor nemilostive dintre om și om, în cât e posibil ca turnul Sannicorei să fi fost construit pentru apărare.

Cum rămâne cu credința că Sannicora era o capelă catolică? Eată ce n'am lămurit încă, și în puținele rânduri care urmăză mă voi încerca să arăt crezemēntul ce putem da acestei tradiții.

Secoul al XIII-lea era mișcat de fanatismul cruciadelor, catolicii propagau cu succes cultul lor, Dómdna Margareta chiar era catolică și e probabil că trebuie să fi fost o mișcare, un îndemn pote spre catolicismu, dar care n'a putut prinde rădăcini din cauza statorniciei românilor pentru cultul ortodox.— Ar fi fost posibil în aşa împrejurări ca Sannicora să fi fost o capelă catolică a domnei Margareta. Însă din cercetările de mai sus am văzut că clădirea aceasta trebuie să fi avut altă întrebuițare de cât ca biserică și apoi originea architecturei și felul construcției ne împiedică a crede că era catolică.

De ore-ce am atins chestia catolicismului la noi în monumente, profit de împrejurare pentru a arăta că savantul nostru istoric Domnu Hăjdeu, cu priceperea sa recunoscută, într'un alticol publicat în *Noua Revistă* din martie a. c., face descoperiri importante asupra Curtei de Argeș. Domnia sa găsește că, biserică episcopală a fost pe rînd biserică armenească catolică, apoi mitropolia Ungro-vlahiei, mănăstire și în urmă episcopie. Am mare încredere în cercetările profunde

și în înlesnirea de a pătrunde lucrurile a Domnului Hajdeu, s'ar putea însă ca alta să fi fost biserică ce a servit pentru mitropolia catolică. Ceia ce voiesc să arăt acum e că din cele trei zidiri vechi ce se văd astăzi în localitate, adică Sănnicora, biserică Domnească și catedrala episcopalie, în urma celor ce am văzut mai sus Sănnicora n'a putut fi mitropolia catolică. Rămâne a se vedea dacă cele lalte două au putut fi vre o dată întrebuintate pentru acesta.

Că era pe la 1332 un episcop catolic Vitus în Argeș (Beukö. Mileovia 1 p. 222); că la 1390 era de asemenea un episcop ce asculta de episcopul Unguresc din Kolocza (Fejér. cod. dipl. 3 p. 107) după cum citează I. Hajdeu, e fără probabil și sunt chiar indicii archeologice care ne ar autoriza a crede. Lucrarea de față însă ne fiind objectul acestor cercetări, cu o altă imprejurare mă voi încerca a arăta aceasta pe cât îmi va fi cu putință.

Nu pot termina fără a arăta adâncă mea părere de rău pentru neîngrijirea și nepăsarea noastră pentru puținele monumente istorice ce ne-au mai rămas. — Am văzut mai sus cum chiar epitropii bisericiei Domnești însărcinau cu păstrarea monumentului, au stricat bolta de la Sănnicora pentru a zidi cu cărămidă un picior de sprijin la biserică domnească. Din neprinciperea lor au comis două greșeli de o dată: au distrus o ruină pentru a denatura un monument.

Cine din noi poate să și explică indiferența ce avem pentru monumentele istorice, când țări mai mici își dau tot siliștele pentru păstrarea lor. N'a venit ore vremea să ne interesăm puțin de suvenirile neamului nostru? Cred că astăzi când statul cheltuie sume însemnante pentru restaurări de monumente, s'ar putea înjgheba fără mare greutate o comisiune care să se ocupe cu păstrarea monumentelor și cu cercetările și studierea treptată a fie căruia în parte. Lucrarea acestei comi-

și competente ar fi de mare valoare, ea ar servi cu prisosință studiului archeologiei și istoriei naționale și o mărturisesc că ar fi mai de trebuință și de mai mare folos de cât chiar restaurarea unei biserici, ori care ar fi ea, în afară de cele trei sau patru căte s'aș înreprins a se restaura până acum și pentru care bine s'a făcut de s'aș restaurat.

N. Gabrielescu.

Architect

